

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

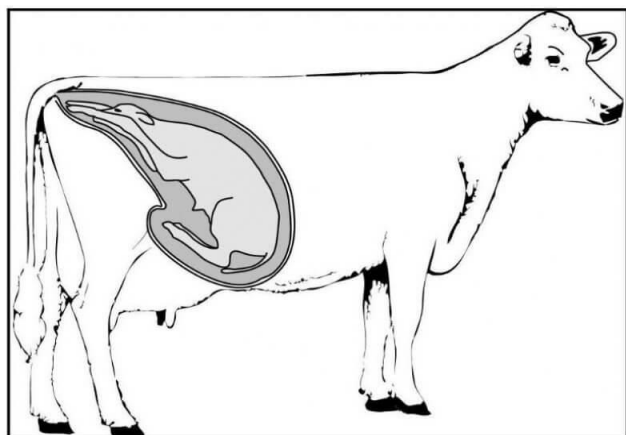
**SAMARQAND DAVLAT VETERENARIYA MEDITSINASI,
CHORVACHILIK VA BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI**

VETERINARIYA PROFILAKTIKASI VA DAVOLASH FAKULTETI

“VETERINARIYA JARROHLIGI VA AKUSHERLIK”

kafedra

VETERENARIYA AKUSHERLIK fanidan

**“Bepushtlik va qisirlıklar. Akusher-ginekologik
dispanserlash”**

mavzusidagi

OCHIQ DARS ISHLANMASI

SAMARQAND- 2026

Tuzuvchi:

Eshburiyev B.M. – “Veterinariya jarrohligi va akusherlik” kafedrası assistenti

Taqrizchilar:

O.U.Quldoshev - Veterinariya ilmiy tadqiqot institute laboratoriya mudiri,
v.f.d., professoer

R.M.Tashtemirov “Veterinariya jarrohligi va akusherlik” kafedrası professori

“Bepushtlik va qisirliliklar. Akusher-ginekologik dispanserlash” mavzusidagi
ma’ruza mashg‘ulotining texnologik modeli

<i>Mashg‘ulot vaqti – 2 soat</i>	Talabalar soni- 110 nafar
<i>O‘quv mashg‘ulotning shakli</i>	Ma’ruza
<i>Ma’ruza mashg‘ulotining o‘quv elementlari</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bepushtlik va qisirlilik to‘g‘risida tushuncha. Ularning tarqalishi va iqtisodiy zarari. 2. Bepushtliklarning asosiy sabablari va tasnifi. 3. Tug‘ma bepushtliklar. 4. Noto‘g‘ri oziqlantirish va saqlash, noto‘g‘ri urug‘lantirish oqibatida kelib chiqadigan bepushtlik. 5. Sigirlarda akusher-ginekologik dispanserlash, bosqichlari va o‘tkazish muddatlari.
<p><i>O‘quv mashg‘ulot maqsadi.</i> Hayvonlarda ko‘payish a‘zolari funksiyalarining vaqtinchalik yoki butunlay buzilishi Bepushtlikning belgilari hayvonning uzoq muddat davomida kuyga kelmasligi, Qisirlilik esa iqtisodiy ko‘rsatkich bo‘lib, hayvonlarning xo‘jalik yili davomida ko‘tilgan miqdorda bola bermasligi tushiniladi.</p>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Noto‘g‘ri oziqlantirish va saqlash, noto‘g‘ri urug‘lantirish oqibatida kelib chiqadigan bepushtlik. 2. Sigirlarda akusher-ginekologik dispanserlash, bosqichlari va o‘tkazish muddatlari. 	<p><i>O‘quv faoliyati natijalari:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Talabalar mavzuning asosiy tushunchalarini o‘zlashtiradilar. 2. Mavzuga doir aniq bilimlar doirasiga ega bo‘ladilar. 3. Egallangan bilimlardan foydalanish ko‘nikmasiga ega bo‘ladilar. 4. Mavzu yuzasidan umumiy xulosalarga keladilar.
<i>Ta’lim usullari</i>	Aqliy hujum, o‘qitishning to‘rt pog‘anali usuli, tushinchalar tahlili, izohli tasvir, namoyish, kichik guruhlarda ishlash.
<i>Ta’limni tashkillashtirish shakli</i>	Jamoaviy
<i>Ta’lim vositalari</i>	Kompyuter, videoprojektor, slaydlar, doska, tarqatma materiallar,
<i>Ta’lim berish sharoiti</i>	Maxsus texnik vositalar bilan jihozlangan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	Og‘zaki so‘rov: tezkor – so‘rov, test.

BEPUSHTLIK VA QISIRLIKLAR. AKUSHER-GINEKOLOGIK DISPANSERLASH.

” mavzusidagi mavzu mashg‘ulotining texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta’lim beruvchi	Ta’lim oluvchi
Tayyorlov bosqichi	Belgilangan ta’limiy maqsadlarga mos topshiriqlarini ishlab chiqadi	
1 – bosqich. O‘quv mashg‘ulotiga kirish (10 daq.)	1.1. Mashg‘ulot mavzusi, uning maqsadi va kutilayotgan natijalar bilan tanishtiradi, ularning ahamiyati va dolzarbligini asoslaydi. 1.2. Mavzu bo‘yicha asosiy tushunchalarga ta’rif berishni taklif qiladi va talabalar bilimlarini faollashtiradi.	Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar
2 – bosqich Asosiy bosqich (60 daq.)	2.1. Talabalar e’tiborini jalb etish va bilim darajalarini aniqlash uchun tushinchalar nahlili metodi orqali savol javob o‘tkazadi. 2.2. Bepushtlik va qisirlik to‘g‘risida haqida o‘qituvchi vizual materiallardan foydalangan holda amaliy bayon etishda davom etadi. 2.3. S tartibi to‘g‘risida ma’lumot beradi.	Eshitadi, yozadi, navbat bilan bir-birini takrorlamay javobini aytadi. O‘ylaydi, javob beradi. Javob beradi va to‘g‘ri javobni eshitadi. Sxema va jadvallar, mazmunini muhokama qiladi, savollar berib, asosiy joylarini yozib oladi. Eslab qoladi, yozadi. Mustaqil bajaradi.
3 – bosqich Yakuniy bosqich (10 daq.)	3.1. Talabalar olgan bilimlarini tahlil qiladilar. 3.2. Mavzu yuzasidan savol – javob o‘tkaziladi.	Eslab qoladi, yozadi. Mustaqil bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Eshburiev B.M. Veterinariya akusherligi. Darslik. - Samarqand.: “SamDVMCHBU nashr matbaa markazi”, 2024 yil.
2. Eshburiev B.M. Veterinariya akusherligi. Darslik. - Toshkent.: “Fan va texnologiya”, 2018 yil.
3. Eshburiev B.M., Eshburiev S.B., Djumanov S.M. Veterinariya akusherligi fanidan

- amaliy-laboratoriya mashg'ulotlari. O'quv qo'llanma. - Samarqand.: "SamDU tahririy-nashiriyot", 2020 yil.
4. David E. Noakes Timothy J. Parkinson Gary C. W. England. Veterinary Reproduction and obstetrics. Coperight. 2019 by Elsevier, Ltd. All rights reserved.
 5. Акушерство, гинекология и биотехника репродукции животных: Учебник / Под ред. Г. П. Дюльгера. - 9-е изд., перераб. и доп. СПб.: Издательство «Лань», 2019.
 6. Студенцов А.П., Шипилов В.С., Никитин В.Я. и др.; Под ред. В.Я. Никитина и М.Г. Миролубова. Ветеринарное акушерство, гинекология и биотехника размножения/ – 7-е изд., перераб. и доп. Учебник – М.: Колос, 2019 год.

Mavzu: BEPUSHTLIK VA QISIRLIKLAR. AKUSHER-GINEKOLOGIK DISPANSERLASH.

Darsning maqsadi: Bepusht hayvonlar deganda tuqqandan so'ng bir oydavomida urug'lanmagan ona hayvonlar va fiziologik jihatdan yetilgandan keyin bir oy ichida urug'lanmagan urg'ochi hayvonlar tushiniladi;

Qisir hayvonlar deganda xo'jalik yilida bola bermagan katta yoshdagi va fiziologik yetilgan (bola berishi rejalashtirilgan) yosh hayvonlar tushiniladi.

Ko'rgazmali qurollar: Kompyuter, videoproektor, slaydlar, doska,

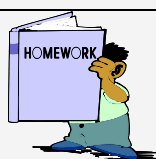
O'quv elementlari:

1. Bepushtlik va qisirlik to'g'risida tushuncha. Ularning tarqalishi va iqtisodiy zarari.
2. Bepushtliklarning asosiy sabablari va tasnifi.
3. Tug'ma bepushtliklar.
4. Noto'g'ri oziqlantirish va saqlash, noto'g'ri urug'lantirish oqibatida kelib chiqadigan bepushtlik.
5. Sigirlarda akusher-ginekologik dispanserlash, bosqichlari va o'tkazish muddatlari.

Mashg'ulotning maqsadi:

Bepusht hayvonlar deganda tuqqandan so'ng bir oydavomida urug'lanmagan ona hayvonlar va fiziologik jihatdan yetilgandan keyin bir oy ichida urug'lanmagan urg'ochi hayvonlar tushiniladi;

Qisir hayvonlar deganda xo'jalik yilida bola bermagan katta yoshdagi va fiziologik yetilgan (bola berishi rejalashtirilgan) yosh hayvonlar tushiniladi.

Asosiy tayanch iboralar

Xalat,
Yengcha,
Rezina etik
Ginekologik qo'lqop
Qalpoqlar

Sochiqlar,
Yod nastoykasi,
Dezinfeksiyalovchi eritmalar,
Fonendoskoplar,
Qin oynasi

tarqatma materiallar,

«Tushinchalar tahlili» metodi

<i>Tushinchalar</i>	<i>Mazmuni</i>
<i>Hayvonlarni bo'g'ozlik va bepushtlikni tekshirish bu</i>	
Bepushtlik bu	
Qisirliliklar bu	

Bepushtlik (besplodie, Steriliakitas) - hayvonlarda ko'payish a'zolari funksiyalarining vaqtinchalik yoki butunlay buzilishi bo'lib, katta yoshdagi urg'ochi hayvontuqqandan so'ng turli sabablarga ko'ra, bir oy davomida, yosh hayvonlar fiziologik jihatdan yetilgandan keyin bir oy davomida urug'lanmasa ular bepusht deb hisoblanadi.

Bepushtlikning belgilari hayvonning uzoq muddat davomida kuyga kelmasligi, bir necha marta urug'lantirishdan keyin ham urug'lanmaslik, jinsiy sikl muddatlarining buzilishi hisoblanadi.

Qisirlilik (yalovost) - esa iqtisodiy ko'rsatkich bo'lib, hayvonlarning xo'jalik yili davomida ko'tilgan miqdorda bola bermasligi tushiniladi.

Hayvonlarning qisirligi rejadagi bola olinmasligi, hayvonlar sut mahsuldorligining kamayishi, parvarishlash va oziqlantirish uchun xarajatlarning qoplanmasligi, qisir hayvonlarni bir necha marta urug'lantirish va ularni davolash uchun xarajatlar hisobiga xalq xo'jaligiga katta iqtisodiy zarar yetkazadi. Ko'pincha zotdor qisir sigirlarni barvaqt podadan chiqarishga to'g'ri keladi.

Ko'pchilik mutaxassislar bepushtlik bilan qisirlilikni bir narsa deb noto'g'ri hisoblashadi. Pushtsizlik biologik xususiyat, qisirlilik esa iqtisodiy ko'rsatkich bo'lib, quyidagi to'rt jihatlari bilan bir biridan farq qiladi:

1. Bepushtlik - urg'ochi va erkak hayvonlarning noqo'lay sharoitlarda saqlanishi tufayli nasl berish xususiyatlarining izdan chiqishi;

Qisirlilik - urg'ochi hayvonlarda o'tgan yil davomida rejalashtirilgan bolani olinmasligi.

2. Bepusht hayvonlar deganda tuqqandan so'ng bir oy davomida urug'lanmagan ona hayvonlar va fiziologik jihatdan yetilgandan keyin bir oy ichida urug'lanmagan urg'ochi hayvonlar tushiniladi;

Qisir hayvonlar deganda xo'jalik yilida bola bermagan katta yoshdagi va fiziologik yetilgan (bola berishi rejalashtirilgan) yosh hayvonlar tushiniladi.

3. Bepushtlik - biologik xususiyat bo'lib, har bir hayvonni tekshirish orqali xo'jalik yilining har bir kunida hisobga olinishi mumkin;

Qisirlilik - esa iqtisodiy ko'rsatkich bo'lib, uni faqat xo'jalik yili tugagandan

keyin hisob-kitoblar va inventarizasiya natijalariga ko'ra anqlash mumkin.

4. Bepushtlikni tugatish bilan har bir ona hayvondan bo'g'ozlik va bo'g'ozlikdan keyingi davr uchun kerakli muddatlarda bola olishga erishiladi;

Qisirlikni tugatish bilan har 100 bosh sigirdan 100 bosh buzoq olishga erishiladi.

Bepushtlikning sabablari va turlari xilma-xildir. Bepushtlik urg'ochi yoki erkak hayvonlardagi yetishmovchiliklar va organizm bilan tashqi muhit o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning buzilishiga bog'liq. Urg'ochi hayvonning hayoti davomida tashqi muhitning noqulay ta'siri uni vaqtincha yoki bir umr qisir bo'lib qolishiga sabab bo'lishi mumkin.

Urg'ochi hayvonlarning bepushtligi - jinsiy a'zolarida va umuman, butun organizmda vujudga kelgan turli kasalliklarning simptomidir. Qisirlik ko'pincha biror sababga emas, balki birgalikda ta'sir ko'rsatadigan bir qancha sabablarga bog'liq bo'ladi. Pushtsizlik oshqozon, ichak, buyrak, gipofiz, qalqonsimon bez va boshqa a'zolarining kasalliklari tufayli, hayvon organizmiga turli parazitlarning (bakteriyalar, gijjalar, bir hujayralilar) tushishi oqibatida yuzaga keladi.

Pushtsizlikka sabab bo'ladigan ginekologik kasalliklar orasida jinsiy a'zolaridagi yallig'lanish jarayonlari katta salmoqqa ega. Bu kasalliklar ko'pincha surunkali kechadi va jinsiy a'zolarining morfologik o'zgarishlari hamda funksional kamchiliklari bilan birga davom etib, hayvonni vaqtincha yoki umrbod bepushtligiga sabab bo'ladi, organizmning umumiy ahvoriga ta'sir etadi va ayrim hollarda o'limiga sabab bo'ladi.

Hayvonlar noqulay sharoitda boqilgan, asralgan va ishlatilganda organizmning himoya reaksiyasi pasayib, ko'pincha jinsiy a'zolarida yallig'lanish avj oladi.

Ginekologik kasalliklarning oldini olish, ularni davolash uchun avvalo hayvonlarga parhez oziqlar berib, to'yimli oziqlantirish, to'g'ri asrash, bo'g'ozlik, tug'ish va tug'ishdan keyingi davrda ularga normal zoogigienik sharoit yaratib berish lozim.

Professor A.P.Studensov tasnifi bo'yicha sabablariga ko'ra, bepushtlikning tug'ma, qarilik, simpotomatik, alimentar, eksploatasion, iqlimiy, sun'iy bepushtlik kabi turlari farqlanadi. Ammo amalda bu sabablar ko'proq bo'lishi ham mumkin.

Bepushtlik hayvonning hayoti davomida orttirilishi yoki tug'ma bo'lishi mumkin. Hayotda orttirilgan sabablarga ko'ra, bepushtlik quyidagi turlarga bo'linadi:

1. Alimentar bepushtlik (alimentum - oziq-ovqat) hayvonni noto'g'ri oziqlantirish tufayli kelib chiqadi. Hayvonlarni noto'g'ri oziqlantirish, ularni yetarlicha oziqlantirmaslik (yem-xashak etishmasligi - och qolishi), keragidan ortiqcha oziqlantirish (semirib ketishi) yoki rasionda jinsiy tizim a'zolarining

faoliyatiga ta'sir etuvchi muhim komponentlarning (oqsillar, uglevodlar, vitaminlar va mineral moddalar) yetarlicha bo'lmashligi qisirlikka olib kelishi mumkin. Masalan: rasionda uglevodlar yetishmasligida qondagi ishqoriy zahira, qandning kamayishi, kyeton tanachalari miqdorining ko'payishi, alimantar toksemiya va bepushtliklarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi.

Hayvonlarda bepushtliklarning kelib chiqishida retinolning yetishmovchiligi alohida va katta ahamiyatga ega bo'lib, tuxum hujayrasining degenerativ o'zgarishlari, bachadon shilliq pardasi epi teliysida o'zgarishlar kuzatiladi va natijada unga murtakni yopishishi yomonlashadi;

B guruhi gipovitaminozlarida jinsiy bezlar degenarativ o'zgarishlarga uchraydi va jinsiy siklning buzilishiga sabab bo'laldi; **Kalsiferol** (D vitamini) jinsiy a'zolar faoliyatiga to'g'ridan-to'g'ri aloqador bo'lmashada, mineral moddalar almashinuviga ta'sir etib kalsiy va fosfor tuzlarining qondagi konsentrasiyasini me'yorida ta'minlab turadi. Uning yetishmovchiligida oksidlanish-qaytarilish jarayonlari, ko'payish funksiyalar (tuxumdonlar skleroz iva atrofiyasi) izdan chiqadi; **Tokoferolning** (E vitamini) yetishmovchiligida bo'g'ozlikning kechishi izdan chiqadi;

Hayvonlarning ko'payish funksiyalariga qalqonsimon bezi gormonlari tarkibiga kiruvchi **yod** elementi katta ta'sir ko'rsatadi. Yod markaziy nerv tizimi qo'zg'aluvchanligini oshiradi, modda almashinuvlarini kuchaytiradi, jinsiy faoliyatni faollashtiradi. Rasionda yod yetishmaganda urg'ochi hayvonlarda jinsiy yetilish kechikadi, ko'pincha jinsiy sikl to'liq bo'lmaydi, follikulyar kista, bepushtlik, abortlar, yo'ldoshni ushlanib qolishi va boshqa kasalliklar rivojlanadi. Rasionda **kobalt** yetishmaganda sigirlarda anemiya, jinsiy siklning to'liq bo'lmashligi, otalanishning yomonlashishi, abort, yo'ldoshni ushlanib qolishi, bachadon subinvalyusiyasi, endomyetritlar, tug'ishdan oldin yoki keyin yotib qolish kasalliklari ko'p qayd etiladi.

Hayvonlar organizmida **marganes** muhim vazifalarni bajaradi. U gipofiz bezining oldingi bo'lagida tuxumdonlar va sut bezi funksiyalariga ta'sir yetuvchi gormonlar ishlab chiqarilishida qatnashadi. Marganes yetishmovchiligida jinsiy organlarning rivojlanishi yomonlashadi, jinsiy yetilish kechikadi, otalanish va homilaning yashovchanligi pasayadi, bola tashlashlar qayd etiladi. Uning ortiqchaligida oziqalardagi temirning hazmlanishi yomonlashadi va organizmdagi yod miqdori kamayadi. **Mis** tuxumdonlar, gipofiz va gipotalamusning me'yorida faoliyati uchun zarur.

Hayvon yetarlicha oziqlantirilmaganda organizm zaiflashadi, bu jinsiy jarayonlarga ta'sir etadi (kuyikish va ovulyasiya bo'lmaydi). Hayvonlar oqsil, uglevod yoki yog'larga boy bir xildagi oziqalar bilan uzoq muddat boqilganda tuxumdonlar funksiyasi susayib, ularning maxsus to'qimasi asta-sekin yog'

klyetchatkasi bilan almashinadi. Semirib ketgan hayvonlarning tuxumdoni kichrayibgina qolmay, balki zichlashadi ham, bunda urg'ochi hayvon avvaliga qisqa muddatga kuyukadi, keyin esa butunlay kuyukmaydi.

2. Hayvonlarni noto'g'ri asrash va foydalanish oqibatidagi (Ekspluatasion) bepushtlik. Hayvonlarni muntazam yayratmaslik, namlik yuqori, havosi yaxshi almashmaydigan hamda o'ta sovuq yoki issiq binolarda saqlash oziqaning yaxshi hazmlanmasligi va organizmda moddalar almashinuvini susayishiga sabab bo'ladi. Bularning hammasi jinsiy a'zolar funksiyasini susaytiradi, bu esa jinsiy siklning me'yorida kechmasligi yoki yo'qolishiga sabab bo'ladi.

Urg'ochi otlarni haddan tashqari ko'p ishlatish, jumladan yo'rg'a va chopqir biya zotlarini to'xtovsiz aravaga qo'shish, sigirlarni to'xtovsiz 300 kun va undan ham uzoq vaqt sog'ish, sutdan chiqarilgan davrni qisqartirilishi, urg'ochi hayvonni fiziologik jihatdan voyaga yetmasdan urug'lantirish, cho'chqalarda sut berish davrining uzayib kyetishi ko'pincha jinsiy a'zolar funksiyasining susayib qolishi va bepushtlikka sabab bo'ladi.

Ekspluatasion bepushtlik paytida moddalar almashinuvi izdan chiqadi, sut bezlaridan berilayotgan impulslarga gipofiz bezining reaksiyasi kuchayadi. Bu impulslar buzoq onasini emishi va qo'lda sog'ish paytida hosil bo'ladi.

3. Urg'ochi hayvonlarni noto'g'ri urug'lantirish. Urg'ochi hayvonlarni qisir-bo'g'ozligini o'z vaqtida tekshirmaslik oqibatida kelib chiqadigan, shuningdek, erkak hayvondagi funksional yetishmovchiliklarga aloqador kasallik. Hayvonlar uruqlantirilganligi hisobga olib borilmasa, erkak nasldor hayvon ortiqcha zo'riqib, jinsiy zaiflashishi mumkin.

Hayvonning kuyikkanligini o'z vaqtida aniqlamaslik va jinsiy siklni o'tkazib yuborish bepushtlikka sabab bo'ladi. Urg'ochi hayvonlar voyaga etgandan keyin o'z vaqtida urug'lantirilmasa, bachadonda atrofik jarayonlar yuzaga kelib, tuxumdonlar funksiyasining buzilishiga olib keladi. Vaqtida kuyukib turadigan hayvonlarning uzoq muddat urug'lantirilmay qolishi ovulyasiya va kuyikishning bir umr yoki uzoq muddatga to'xtashiga sabab bo'ladi.

Hayvonlarning qisir-bo'g'ozligi urug'lantirishdan 45-60 kun keyin muntazam ravishda tekshirib turilmasa bo'g'oz bo'lmay qolgan hayvonlarni aniqlashning iloji bo'lmaydi.

Urg'ochi hayvonning qisirligi erkak hayvondagi kamchiliklarga ham bog'liq bo'lishi mumkin, shuning uchun erkak nasldor hayvonni rejali ravishda tekshirib turish kerak. Erkak hayvonlarda spermaning sifatini yomonlashishi yoki butunlay sperma hosil bo'lishini to'xtashiga sabab bo'ladigan jinsiy a'zolar kasalliklari ko'p uchraydi.

Erkak hayvonlarni noto'g'ri oziqlantirish, parvarishlash va ularni noto'g'ri

ishlatish natijasida ham sperma sifati yomonlashadi yoki urug' olish uchun butunlay yaroqsiz bo'lib qoladi.

4. Jinsiy a'zolarining (ginekologik) kasalliklariga aloqador bepushtlik. Urg'ochi va erkak hayvonlarning ko'pchilik kasalliklari oqibatida qisirlik kuzatilishi mumkin.

5. Iqlimga aloqador bepushtlik hayvonlar iqlimi jihatidan keskin farq qiladigan bir joydan ikkinchi joyga ko'chirilganida yuzaga keladi, bunda hayvonlar yangi yashash sharoitlariga moslasha olmaydi.

6. Yaqin qon-qarindosh urug'lantirish oqibatidagi bepushtlik.

7. Qarilikka (klimakterik) aloqador bepushtlik. Bunda ovulyasiya to'xtaydi va hayvon kuyukmaydigan bo'lib qoladi. Klimakterik davr sigirlarda 15-20 yoshda, qo'y va echkilarda 8-9 yoshda, cho'chqalarda 6-8 yoshda, biyalarda esa 20-25 yoshda boshlanadi.

8. Bepushtlikning immunologik sabablari. Urg'ochi hayvonlar qoni va jinsiy o'zlarida doimo oz miqdorda spermatoksinlar bo'ladi. Ularning miqdori yallig'lanish natijasida keskin ko'payadi. Bu toksinlar sifati bo'yicha har xil bo'lishi mumkin: autospermatoksinlar, izospermatoksinlar (turiga qarashli spermiylarni o'ldiradigan), giterospermatoksinlar (boshqa turga qarashli spermiylarni o'ldiradigan), lizinlar (spermiylarni eritish) kabi xususiyatga ega bo'ladi, hamda yuborilgan spermaga mahalliy allergik reaksiya bilan javob qaytaradi. Jinsiy yo'llarning yallig'lanishi, bachadon involyusiyasi to'liq bo'lmasligi, gipovitaminozlar ham shilliq pardalarning immun himoyasini pasaytirib, spermioantitelalar miqdorini ko'paytirishi mumkin. Bu esa urug'lanishga tusqinlik qiladi, zigota rivojlanishini buzadi yoki abortga sabab bo'ladi.

Yuqorida aytib o'tilganidek, bepushtlik tug'ma bo'lishi ham mumkin. **Tug'ma bepushtlik:** infantilizm, germofroditizm, frimartinizm va boshqa shakllarda namoyon bo'ladi.

1. **Infantilizm deb,** urg'ochi va erkak hayvon jinsiy a'zolarining to'liq yetilmay qolishi yoki hayvon urug'lantirish yoshiga yetganida jinsiy siklning bo'lmasligiga aytiladi.

2. **Germafroditizm** (xunasa) deb bitta individning o'zida urg'ochi va erkaklik jinsiy a'zolarining bo'lishiga aytiladi. Bunday holatda jinsiy a'zolar odatda rivojlanmay qoladi. Haqiqiy germafroditizm juda kamdan-kam uchraydi.

3. **Frimartinizm** paytida urg'ochi hayvonning ba'zi jinsiy a'zolari rivojlanmay qolgani holda klitor haddan tashqari rivojlanib, shaklan erkaklik jinsiy a'zosiga o'xshab qoladi. Bu patologiya asosan, sigirlar har xil jinsli egizak tuqqanida urg'ochi buzoqda kuzatiladi.

Jinsiy a'zolarining boshqa anomaliyalari bachadon bo'yni yoki kanalining

bo'lmashligi, qinning qisman yoki butunlay bitib qolishi va boshqa turlarda bo'ladi. Tug'ma naslsizliklarining oldini olish uchun nuqson bilan tug'ilgan hayvonlardan reproduktiv maqsadlarda fydalanmaslik, yosh urg'ochi va erkak hayvonlarni jinsiy yetilishigacha alohida saqlash, erkak va urg'ochi hayvonlarni boshqa - boshqa sharoitlarida tarbiyalash, suniy urug'lantirishni rejalashtirish, xo'jaliklararo nasldor hayvonlarni almashtirib turish va qarindosh urchitishga yo'l qo'yimaslik kerak.

Simptomatik bepushtlikga yuqumsiz, yuqumli va invazion kasalliklar sabab bo'lishi mumkin. Bular orasida akusher-ginekologik kasalliklar (tuxumdon, tuxum yo'llari, bachadon, qin, yelin kasalliklari) katta salmoqqa ega va nasilsiz hayvonlarning 15 - 35 foizini tashkil etadi. Natijada, tuxumdon vazifasi buziladi, bachadon qisqarmaydi, undagi muxit o'zgaradi va spermatozoidlarning yashashi hamda harakati uchun sharoit bo'lmaydi. Nasilsizlikni yuzaga keltiruvchi sabablar jinsiy siklning buzilishi, nimfomoniya, tuxum hujayrasi va zigotaning o'lishi, tuxum yo'lining torayishi yoki yopilib qolishi natijasida zigotaning bachadonga tushmasligi va boshqalar bo'lishi mumkin.

Akusher-ginekologik dispanserlash. Xo'jalikda rejali ravishda akusher-ginekologik va andrologik dispanserlash o'tkazib turilishi lozim. Akusher-ginekologik va andrologik dispanserlash tartibi qoramolchilikda batafsil ishlab chiqilgan.

Akusherlik dispanserlash - hayvonlarning bo'g'ozligi, tug'ish, tug'ishdan keyingi davrning normal o'tishi va tug'ilgan buzoqlar hayotini saqlashga qaratilgan kompleks diagnostik, davolash va profilaktik tadbirlardan iboratdir.

Sigirlar sexlar sistemasida saqlaganda dispanserlash ikki marta: sutdan chiqarilgan va tuqqan sigirlar sexlarida o'tkaziladi. Birinchisida sigirlarni sutdan chiqarish muddatini buzmaslik e'tiborga olinadi. Bu hayvonlarga shirali va konsentrat oziqalar berish kamaytirilib, sifatli pichanlar ko'paytiriladi. Sigirlar bo'g'ozlik muddatlarini hisobga olgan holda sutdan chiqarilgan sigirlar sexiga o'tkazilib, har seksiyada 30 boshdan saqlanadi. Bu sexda vetvrach sigir va gunajinlarni klinik ko'rikdan o'tkazib biokimyoviy tekshirish uchun ulardan qon oladi. Yashirin mastitlarni aniqlash uchun oyiga bir marta yelindan sut olib tekshiriladi. Qon va oziqalarni tekshirish natijalari va bo'g'ozlik muddatini hisobga olgan holda rasion o'zgartiriladi va sigirlarga masion berilishi ta'minlanadi.

Tug'ishga ikki hafta qolganda rasiondagi shirali oziqalar 50% ga kamaytirilib, pichan hohlaganicha va uglevodli oziqalar qo'shimcha ravishda beriladi.

Tug'ish belgilari namoyon bo'lganda sigirlar tug'ish sexlariga o'tkaziladi. G'unojinlar yelinini massaj qilish yo'li bilan sog'ishga o'rgatiladi. Tug'ruqxonada sigilar ikkinchi marta dispanserlashdan o'tkaziladi. Bundan tashqari, shu binoning o'zida sigirlarga davolash yordami ko'rsatish, veterinariya dorixonasi va navbatchilar xonasi bo'lishi kerak. Tajribali, tug'ishga yordam berish va yangi tug'ilgan buzoqlarga qarash qoidalarini biladigan molboqarlardan kechayu-kunduz navbatchi tayinlanadi.

Bu sexda sigirlar 22-25 kun saqlanib, ular alohida-alohida oziqlantiriladi.

Tug'ish oldi seksiyasida hayvonlar 8-10 kun saqlanadi va tug'ish belgilari namoyon bo'lganda sigirlar tug'ish seksiyasiga o'tkaziladi. Bu seksiya kattaligi 3x3,5 m va balandligi 1,2 m keladigan bir necha bokslardan iborat. Bokslarda sigirlarni bog'lamasdan saqlanadi va barcha sharoitlar yaratiladi. Agar homila oldi suyuqligiga ehtiyoj bo'lsa, tug'ayotgan sigirlarning homila atrofidagi pardalari teshilib, homila oldi suyuqliklari idishga yig'ib olinadi. Tug'ilgan bolaning sog'lom o'sishi uchun barcha choralar ko'riladi, ajralgan yo'ldosh boksdan chiqarib tashlanib, tushamalar almashtiriladi.

Sigirlarga tuz qo'shilgan suv yoki 3-5 l homila oldi suyuqligi beriladi. Buzoq boksdan 3 sutka onasi bilan saqlanadi. Yelinning holatini aniqlash uchun sigirni sog'ib ko'rish lozim.

Ikkinchi dispanserlash. Tug'ishdan keyingi davrda saqlash seksiyasida tug'ishdan keyingi davrda kelib chiqishi mumkin bo'lgan og'ir kasalliklarning oldini olish va jinsiy a'zolar faoliyatidagi o'zgarishlarni aniqlash va bartaraf etish maqsadida o'tkaziladi.

Tug'ishning kechishiga qarab sigirlar 3guruhga ajratiladi: **Birinchi** guruhga tug'ish normal o'tgan sigirlar kiradi va ularga 3-4 kundan keyin masion beriladi. **Ikkinchi** guruhga tug'ishi biroz og'ir o'tgan, yo'ldoshi 6-8 soat tushmagan va keyinchalik, o'zi ajralgan sigirlar kiradi. Bunday hayvonlarning teri ostiga pitiutrin, oksitosin, prozerin, karboxolin yuboriladi. Bachadon to'g'ri ichak orqali har kuni 5-10 daqiqa massaj qilinadi va 3-4 kundan boshlab masion beriladi. Tug'ish vaqtida akusherlik yordami ko'rsatilgan, tug'ish va tuqqandan keyingi davrlari og'ir kechadigan sigirlar **uchinchi** guruhga kiradi. Bu hayvonlarga bachadon ichiga qo'yiladigan preparatlar: ekzuter, septimetrin, furazolidon tayoqchalari, tribressin va b. ishlatiladi, vena qon tomiriga 1 ml/kg dozada 0,5%-li novokain eritmasi (48 soatdan so'ng takrorlanadi), muskul orasiga har 48 soatda 20-25 ml dan yangi sog'ib olingan uviz suti 2-3 marta, 10-15 ml trivit yoki tetravit preparatlaridan 48 soatda bir marta, jami 3 marta yuboriladi, 3-4 kundan keyin masion beriladi.

Har bir sigir uchun dispanserlash kartochkasi yurgiziladi va unga diagnostik, davolash va profilaktik ishlarining natijalari qayd etiladi.

Ginekologik dispanserlash - nasilsizlik sabablarini aniqlash, serpushtlik va yuqori sut mahsuldorlikni tiklashga yo'naltirilgan chora-tadbirlar majmuasidir. Ginekologik dispanserlash sigirlarda tuqqandan so'ng 30-45 kunda, urg'ochi tanalarda bir yoshga to'lganda o'tkaziladi.

Dispanserlash qo'yidagi tartibda o'tkaziladi: anamnez yig'iladi, oziqlantirish va saqlash sharoitlari o'ganiladi, qonning biokimyoviy va oziqaning kimyoviy tahlili natijalariga asosan rasionning tarkibi va tuyimliliigi aniqlanadi, nasilsiz hayvonlar klinik ko'rikdan o'tkaziladi va bunda oxirgi marta tug'ishi va tug'ishdan keyingi

davrning qanday kechganligi hisobga olinadi, ya'ni, jinsiy a'zolarni qin va to'g'ri ichak orqali tekshirish natijasida qin, bachadon buyinchasi, tuxum yo'llari va tuxumdonlarning holati aniqlanadi. Tuxum yo'llarining torayganligini aniqlashda pertubasiya usulidan foydalaniladi. Bachadon shilliq pardasining holatni aniqlash maqsadida I.N.Afanasev, K.Kononovlar biotomi yodamida biopsiya qilinadi va jinsiy a'zoldan olingan suyuqliklar bakteriologik tekshirishdan o'tkaziladi. Olingan ma'lumotlar sigir va gunojinlarning akusher-ginekologik dispanserlash jurnaliga yoziladi.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Bepushtlikning sabablari va turlari
2. Hayvonlarda bepushtlikning immunologik sabablari nimalar bo'lishi mumkin?
3. Ratsionda yod yetishmaganda bepushtlik kuzatilishi mexanizmi qanday?
4. Akusher-ginekologik dispanserlash o'tkazishning ahamiyati?
5. Akusher-ginekologik dispanserlash necha bosqichdan iborat?
6. Ginekologik dispanserlash sigirlarda qaysi muddatlarda o'tkasildi?